

 SENA SARAÇ**

 10.53718/gttad.995536

ÖZ

Büyük Selçuklu Devleti ve Gürlu Devleti’nin siyasî münasebetleri hakkında kaynaklarda Sultan Sencer (512-552/1118-1157) dönemine kadar bir bilgi mevcut değildir. Sencer’in iktidarının tesadüf ettiği yıllarda Gürlular’da Melik İzzeddin Hüseyin (493-541/1100-1146), Seyfeddin Surî (541-544/1146-1149), Bahâeddin Sam (544/1149) ve Alâeddin Hüseyin (544-556/1149-1161) iktidara gelmiştir. Büyük Selçuklu Devleti’nin ikinci parlak dönemi olarak değerlendirilen Sultan Sencer devri oldukça önemli bir süreci kapsamaktadır. Nitekim melikliğinden itibaren bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmeye gayret gösteren Sencer, bu doğrultuda Gazneliler ve Gürlular gibi önemli devletleri tabiyetine almayı başarmıştır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Selçuklu-Gürlu münasebetlerini tam manasıyla kavrayabilmek adına tarafların Gaznelilerle olan ilişkilerini de ele almak gerekmektedir. Selçuklu-Gazneli ilişkilerinin bir dönüm noktası olan ve Selçuklu Devleti’nin kurulmasıyla sonuçlanan 432/1040 Dandanakan Savaşı ile beraber Horasan’daki hâkimiyeti sarsılan Gazneliler, egemenliklerini devam ettirmeyi başarmışlardır. Ancak Sencer 510/1117 tarihinde daha önce hiçbir Selçuklu sultanının ele geçirmediği Gazne şehrine girmiştir. Böylece taraflar arasında Selçuklular metbû konumuna gelmiştir. Öte yandan Behram Şah (511-552/1117-1157)’ın Gazne tahtına geçmesinde büyük bir rol oynayan Sencer, kendisine bağlı kalındığı sürece Gazneliler’in dış meselelerine müdahil olmamıştır.

Gürlu-Gazneli ilişkileri Behram Şah’ın Kutbüddin Muhammed’i öldürtmesi ile tamamen gerginleşmiştir. Gür lideri Seyfeddin Surî, kardeşinin öldürüldüğü haberini alınca büyük bir ordu toplamış ve Gazne üzerine harekete geçmiştir. Ancak bir süre sonra Seyfeddin’i öldürten Behram Şah, Gazne’ye yeniden hâkim olmuştur. İki kardeşinin intikamını almak isteyen Bahâeddin Sâm Gazne üzerine sefere giderken ölünce diğer kardeş Alâeddin Hüseyin intikam için yola çıkmıştır. Behram Şah ve Alâeddin arasında yaşanan savaşlarda özellikle Gazne şehri büyük zarar görmüştür. Gaznelilerin dış meselelerine karışmayan Sencer aynı politikayı ikinci tabi devlet için de uygulamıştır. Bu sebepten Gazneli-Gürlu ilişkilerine doğrudan bir müdahalesi olmamıştır.

Selçuklu-Gürlu siyasî ilişkileri ilk olarak Melik İzzeddin Hüseyin’in Sencer ile olumlu ilişkiler kurmasıyla başlamıştır. İzzeddin, Sencer’e bağlılığını her yıl gönderdiği hediyelerle göstermeye çalışmıştır. Tüm bunlara rağmen Hasan-ı Yezdi’nin *Câmi’u’t-tevârîh-i Hasenî* isimli eserinde 515/1121 yılında Gürluların Sencer’e karşı isyan ettiğine dair bir bilgi geçmektedir. Her ne kadar diğer kaynaklarda olmaması sebebiyle bu bilgiye şüpheyle yaklaşılması gerekse de Selçuklu-Gürlu ilişkilerine ışık tutması bakımından önemlidir. Taraflar arasında en yoğun mücadele sahası Herat olmuştur. Sık sık el değiştiren şehrin 536/1141 Katvan bozgunundan sonra Gürluların eline geçtiği görülmektedir. 542/1147 yılında Sencer komutanları vasıtasıyla şehri geri almak istediye de muvaffak olamamıştır.

* Bu makale *Gürlu Devleti’nin Kuruluşu ve Gazneliler Devletiyle Münasebetleri* isimli Yüksek Lisans tezinden (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.) hareketle konunun gözden geçirilip genişletilmesiyle hazırlanmıştır.

** Doktora Öğrencisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, E-Posta: senas-arac-1883@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5294-5028

Gür hükümdarı Alâeddin Hüseyin Cihansüz, Gazne şehrini ele geçirdikten sonra bağımsız bir hükümdar gibi davranmıştır. Ödemesi gereken vergiyi göndermemiştir ve eski Herat valisi Ali Çetrî ile ortak hareket ederek Sencer'e isyan etmiştir. Tüm bu gerekçeler Sencer'in Gürlular üzerine sefere çıkmasına sebep olmuştur. Çalışmamızda Sencer döneminde Selçuklu-Gürlu siyasi ilişkileri ve tarafların Gazneliler ile münasebetleri incelenecektir.

Ayrıca adı geçen üç devletin tabilik-metbûluk kapsamında ilişkileri değerlendirilip doğru sonuçlar çıkarılmaya çalışılacaktır. Bununla beraber Sencer'i Gürlular üzerine sefere çıkmaya iten sebepler ve taraflar arasında yaşanan 547/1152 tarihli Nâb Savaşı ve sonuçlarının tahlili üzerinde de durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Gazneliler, Gürlular, Sencer, Behram Şah, Alâeddin Hüseyin Cihansüz.

POLITICAL RELATIONS OF THE GREAT SELJUK STATE WITH THE STATE OF GHURID

ABSTRACT

There is no information in the sources about the political relations of the Great Seljuk State and the Ghurid State until the period of Sultan Sanjar (512-552/1118-1157). In the years when Sanjar's power coincided, Melik Izzeddin Hosayn (493-541/1100-1146), Seyfeddin Surî (541-544/1146-1149), Bahaeddin Sam (544/1149) and Alaeddin Hosayn (544-556/ 1149-1161) came to power. The period of Sultan Sanjar, which is considered as the second bright period of the Great Seljuk State, covers a very important process. As a matter of fact, Sanjar, who made an effort to strengthen his dominance in the region since his tenure, succeeded in subordinating important states such as Ghaznavids and Ghurids in this direction. In order to fully understand the Seljuk-Ghurid relations, which constitute the subject of our study, it is necessary to consider the relations of the parties with the Ghaznavids. The Ghaznavids, whose dominance in Khorasan was shaken with the Dandanakan War of 432/1040, which was a turning point in the Seljuk-Ghaznavid relations and resulted in the establishment of the Seljuk State, managed to continue their sovereignty. However, on 510/1117, Sanjar entered the city of Ghazna, which had not been captured by any Seljuk sultan before. Thus, the Seljuks came to the position of deposed between the parties. On the other hand, Sanjar, who played a major role in the ascension of Bahram Shah (511-552/1117-1157) to the throne of Ghazna, did not intervene in the foreign affairs of the Ghaznavids as long as he remained loyal to him.

Ghurid-Ghaznavid relations became completely strained when Bahram Shah had Kutbuddin Mohamed killed. When the leader of the Ghur, Seyfeddin Surî, got the news that his brother was killed, he gathered a large army and took action on Ghazna. However, after a while, Bahram Shah, who had Seyfeddin killed, regained control over Ghazna. When Bahaeddin Sam, who wanted to avenge his two brothers, died on his way to Ghazna, the other brother Alaeddin Hosayn set out for revenge. Especially the city of Ghazna suffered great damage during the wars between Bahram Shah and Alaeddin. Sanjar, who did not interfere in the foreign affairs of the Ghaznavids, applied the same policy for the second natural state. For this reason, there was no direct intervention in the Ghaznavid-Ghurid relations.

The Seljuk-Ghurid political relations first started when Melik Izzeddin Hosayn established positive relations with Sanjar. Izzeddin tried to show his loyalty to Sanjar with the gifts he sent every year. Despite all this, there is information in Hasan-ı Yezdî's book named *Câmi 'u't-tevârîh-i Hasenî* that the Ghur people revolted against Sanjar in 515/1121. Although this information should be approached with suspicion because it is not found in other sources, it is important in terms of shedding light on Seljuk-Ghurid relations. The most intense field of struggle between the parties was Herat. It is seen that the city, which changed hands frequently, fell into the hands of the Ghurids after the 536/1141 Katvan defeat. In 542/1147, Sanjar wanted to take the city back through his commanders, but he could not succeed.

The ruler of Ghur, Alaeddin Hosayn Jahansuz, acted as an independent ruler after capturing the city of Ghazna. He did not send the tax he had to pay and acted in partnership with the former governor of Herat, Ali Çetri, and rebelled against Sanjar. All these reasons caused Sanjar to go on an expedition against the Ghurids. In our study, the Seljuk-Ghurid political relations and the relations of the parties with the Ghaznavids will be examined during the Sanjar period. In addition, the relations of the mentioned three states within the scope of subjectivity-subjugation and will be evaluated and correct results will be tried to be drawn. In addition, the reasons that prompted Sanjar on an expedition against the Ghurids and the analysis of the Nab War of 547/1152 between the parties and its results will be emphasized.

Keywords: Seljuks, Ghaznavids, Ghurids, Sultan Sanjar, Sultan Bahramshah, ‘Alā’-al-DīnHosayn Jahānsūz.

GİRİŞ

Gazneliler, Selçuklular ile yaşadıkları askerî mücadelelerde bir dönüm noktası olan 432/1040 Dandanakan Savaşı’nı kaybetmiş olmalarına rağmen egemenlik sınırlarını korumayı başarmışlardır. Taraflar arasında Sultan Sencer iktidara gelene kadar bir eşitlik söz konusudur. Öte yandan Sencer melikliği sırasında Gazneliler Devleti’ni, Selçuklulara bağlamaya muvaffak olmuştur. Gaznelilerin tabiyetine giden süreçte Behram Şah ile Arslan Şah arasındaki taht mücadelesi etkilidir. Gazneli Behram Şah, Sencer’in huzuruna gelerek kardeşiyle mücadele etmek için yardım istemiştir. Bunun üzerine Sencer ilk olarak kardeşler arasındaki husumeti arabuluculuk yolu ile çözüme kavuşturmak istemiş ve bu doğrultuda Arslan Şah’ın sarayına elçiler göndererek kardeşler arasında barış yapılmasını ve kız kardeşi Mehd-i Irak’a iyi davranılmasını talep etmiştir. Ancak Arslan Şah, aksi bir tutum sergileyince Sencer, Gazne üzerine harekete geçmeye karar vermiştir. Bunu haber alan Arslan Şah, Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar’a (499-512/1105-1118) elçi göndererek kardeşini durdurmasını istemiştir. Muhammed Tapar, Horasan’a elçi göndermiş fakat kardeşinin savaş için hazır olduğu görülürse onu durdurmalarını gerektiğini de belirtmiştir.¹

Taraflar karşı karşıya geldiğinde Selçuklu ordusu yenilgiye uğramak üzereyken Sistan Meliki Tâceddin Ebü'l-Fazl Nasr’ın, Gazne ordusunun en büyük filini yaralaması savaşın seyrini değiştirmiştir. Akabinde Sencer 20 Şevval 510/ 25 Şubat 1117 tarihinde Gazne şehrine girerek devlet hazinesine el koymuştur.² Böylece Sencer Selçuklu sultanlarının hiçbirinin ele geçirmeyi düşünmediği Gazne şehrine girmiştir. Burada kırk gün kalarak Behram Şah’ın tahttaki yerini tam manasıyla sağlamlaştırmasını beklemiştir. Sonrasında hazineye her gün 1000 dinar ödenmesini kararlaştırıp oradan ayrılmıştır.³ 530/1135 yılına gelindiğinde Behram Şah, Sultan Sencer’e karşı sorumlu olduğu vergiyi ödemeyip isyankâr bir tavır takınca Selçuklu ordusu bir kez daha Gazne üzerine harekete geçmiştir.⁴ Behram Şah, bu kez Selçuklu Sultanı olarak hareket eden Sencer’den korkup Lahor’a kaçınca Selçuklu ordusu Gazne’ye girmiştir.⁵ Behram Şah bu tarihten vefatına kadar bağlılığını sürdürmüştür. Onun Selçuklu seferlerinde yer alması ve darp ettirdiği sikkelerde Sencer’in adını zikretmesi bu durumun göstergesidir.⁶

Sencer’in Horasan melikliği sırasında tabiyetine aldığı diğer bir devlet olan Gûrlular’ın,⁷ Selçuklular ile münasebetleri ilk olarak Gûr lideri Melik İzzeddin Hüseyin (494-541/1100-1146) döneminde başlamıştır. Bu zat, Sencer ve Behram Şah’ın çağdaşdır. Gûrlular’ın Gazneliler’e tabi olduğu bu dönemde Gazneli Behram Şah’ın Sencer’in yüksek hâkimiyetini tanınması Gûrlular’ın da Selçukluların tabiyetine girmesinde etkili olmuştur.⁸ İzzeddin Hüseyin de güçlü çağdaşları ile savaşmaktan çekinmiş ve barışçıl bir politika izlemiştir. Bu doğrultuda Sencer’e her yıl zırh, çelik miğferler vb. savaş teçhizatları ile Gûr cinsi köpekler göndermiştir.⁹

Ancak Sencer Büyük Selçuklu tahtına çıktığında ona ilk isyan eden tabi Gûrlular olmuştur.¹⁰ Nitekim onların 515/1121 yılında Sencer’in iktidarına başkaldırdığına dair bilgiler Hasan-ı Yezdi’nin *Câmi’ü’t-tevârih-i Hasenî* isimli eserinde geçmektedir. Gûrluların isyanı üzerine Sultan, Tâc Ferruhsâh, Feleküddin Alî ve Cemâleddin Muhammed Yahyâ isimli komutanları asilerin üzerine göndermiştir. Adı geçen komutanlar bölgedeki Ahmedlâk, el-Mandis, Sersang ve Lâhums Kalelerini ele geçirip Gûr meliki Muhammed’i¹¹ yeniden

¹ Muhammed b. Hâvendşah b. MahmûdMîrhând, *Ravzâtü’s-safâ fi şretü’l-enbiya’ ve’l-mülûkve’l-hülefa*, çev. Erkan Göksu, Gazneliler-Ravzatu’s-Safâ (Mülük-i Gazneviyye), İstanbul 2017, s. 162; Abdülkerim Özyayın, “Sencer”, *DİA*, XXXVI, s. 508.

² El-Hüseyinî, *Ahbârü’l-Devleti’s-Selçukiyye*, çev. Necati Lugal, Ankara 1999, s. 63-64.

³ Er-Ravendî, *Râhatü’s-sudûr ve âyetü’s-sürûr*, I, çev. Ahmet Ateş, Ankara 1957, s. 164; Reşidü’l-dînFazlullâh, *Câmi’ü’t-Tevârih*, çev. Erkan Göksu- H. Hüseyin Güneş, *Câmi’ü’t-Tevârih (Zikr-i Târih-i Âl-i Selçûk)*, İstanbul 2014, s. 114; Zahirü’l-dînNişâbüri, *Selçuknâme*, çev. Ayşe Gül Fidan, İstanbul 2018, s. 112.

⁴ Hamdullah el-Müstevfi, *Târih-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2018, s. 360.

⁵ Ergin Ayan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu’nda Oğuz İsyanı*, İstanbul 2013, s. 9.

⁶ Osman G. Özgüdenli, *Selçuklular: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, İstanbul 2015, s. 266.

⁷ Yedi asırdan daha uzun bir süre Afganistan’daki Helmand Vadisi ile Herat arasında bir bölgede hüküm süren Gûrlular’ın menşei kesin olarak bilinmemektedir. Onların soyları ile ilgili farklı görüşler mevcuttur. Kaynaklarda Afgan, Arap, Hint, Türk ve Fars olabileceklerine dair bilgiler vardır. Bu görüşler içinde Fars olmaları iddiası daha baskın gibi gözükmektedir. Ancak tarihî kaynaklardaki bilgi eksikliği ailenin menşei belirsiz bırakmaktadır. (Sena Saraç, *Gûrlular Devleti’nin Kuruluşu ve Gazneliler Devletiyle Münasebetleri*, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 15).

⁸ Saraç, *Gûrlular Devleti’nin Kuruluşu ve Gazneliler Devletiyle Münasebetleri*, s. 61.

⁹ Minhâc-ı Siracı Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsiri*, I, tsh. AbdülhayHabîbî, Tahran 1363, s. 335; Nizâmî-yiArûzî, *Çehâr Makale*, çev. Esin Eren Soysal, İstanbul 2016, s. 82; C. Edmund Bosworth, “Erken İslâm Dönemi Gur Tarihi”, çev. Abdülhalik Bakır- Pınar Koçoğlu, *OTMDÇ*, I Ankara 2008, s. 439; Özgüdenli, *Selçuklular*, s. 262; İqtidar Husain Siddiqui, “Gûrlular”, *DİA*, XIV, s. 208.

¹⁰ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, Ankara 2017, s. 157.

¹¹ Muhammed ismi ile Kutbüddin Muhammed’in kastedildiği düşünülmektedir. Melik İzzeddin Hüseyin’in yedi oğlundan biri olan Kutbüddin Muhammed’in annesi bir Türk cariye idi. Diğer çocuklarının annesinin yardımcısı ve hizmetçisi konumundadır. Ağabeyi

itaat altına almayı başarmışlardır.¹² Öte yandan zikredilen hadisenin dönemin diğer kaynaklarında yer almaması bu bilgiye şüpheyle bakılması gerektiğini gösterse de yaşanan isyanın Sencer'in iktidarının ilk yıllarına tesadüf etmesinden ötürü kaynaklarca göz ardı edilmiş olabileceği de düşünülebilir. Ayrıca sefere doğrudan Sencer'in iştirak etmemesi Selçuklu kaynaklarının bu hadiseyi arka planda tutmalarına sebep olmuş olabilir.¹³

1. Büyük Selçuklu Devletine Ait Herat'ın Gûrluların Eline Geçmesi

Selçuklu-Gûrlu mücadelelerinin en yoğun yaşandığı yer Herat¹⁴ şehridir. Sencer'in sultanlığının ilk yıllarından itibaren Selçuklulara bağlı durumdaki Gûrlular, Katvan Savaşı¹⁵ (5 Safer 536/ 9 Eylül 1141)'nın büyük bir hezimetle sonuçlanması ve Sultan Sencer'in bölgedeki hâkimiyetinin sarsılmasından faydalanarak Herat'a kadar ilerlemişlerdir. Öyle ki bir rivayete göre Herat ileri gelenleri Gûrluları şehre davet ederek Selçuklulara ihanet etmişlerdir. Nihayetinde Herat'ı alıp Belh önlerine ulaşan Gûr ordusunu durdurmakla görevlendirilen Selçuklu komutanı İmâdeddin Kamac, onlar karşısında mağlup olmuştur. Neticede Herat Gûrluların elinde kalmıştır.¹⁶

Öte yandan Sencer'in Sîstan Meliki Tâceddin Ebü'l-Fazl Nasr'a 542/1147 yılında gönderdiği fermanın anlaşıldığı üzere Selçuklular, Gûrlularla yaptıkları savaşlardan mağlup ayrılmışlardır. Sencer, fermanında Sistan melikine büyük ve iyi teçhiz edilmiş bir ordu ile yola çıkmasını ve İmâdeddin Kamac ile birlikte Gûrlular meselesini halletmesini emretmektedir. Ancak 530/1135 yılında Gazneliler ile yapılan savaşta fillerin altına giren ve 536/ 1141 Katvan Savaşı'nda Sencer'in yerine ordu merkezinde savaşan Sîstan Meliki Tâceddin Ebü'l-Fazl Nasr'ın, Gûrlular ile mücadele için kendisine gönderilen emre bir yanıt vermediği görülmektedir.¹⁷

Katvan bozgunundan sonraki süreçte Selçuklular, Hârîzşahlara ve Gûrlular gibi iki asi tabiiyle uğraşmak zorunda kalmışlardır. Sencer her ne kadar Hârîzşahlara karşı başarılı sonuçlar alsada en büyük komutanlarından biri olan Emîr Kamac tarafından idare edilen ordusu Gûrlulara karşı mağlup olmuştur. Öyle ki bizzat Sencer ordunun başında Gûrlulara karşı hareket edene kadar başarı sağlanamamıştır.¹⁸

Seyfeddin Suri'nin kardeşleri arasında ülkeyi paylaşımının sonucunda Kutbüddin'e Cibâl bölgesinin idaresi düşmüştür. Daha sonra Gür Devleti'nin başkenti olacak olan Firuzkûh şehrini ve kalesini kurmuştur. *Melikü'l-Cibâl* unvanını kullanmıştır (Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî*, I, s. 335-336; İng. çev. Major H. G. Raverty, *Tabakat-ı Nasirî: a general history of the Muhammadandynasties of Asia, including Hindustan; from A.H. 194 (810 A.D.) to A.H. 658 (1260 A.D.)*, I, New Delhi 1970, s. 338-339). Mehmet Altay Köymen, ağabeyi Seyfeddin Suri'nin Emîr unvanını kullanırken onun kendisine böyle bir unvan seçmiş olmasının Gür tahtında gözünün olmasıyla alakalı olabileceğini söylemektedir (*Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi* II, s. 360).

¹² Bülent Özkuzugüdenli, *Hasan-ı Yezdi'nin Câmî'u't-Tevârîh-i Hasenî İsimli Eserinin Selçuklular Kısmı*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 178; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 156-157.

¹³ Kazvinî'nin verdiği bilgiye göre; 515/1121'de Sultan Sencer'in annesi vefat etmiş ve onun matemini fırsata dönüştürmek isteyen bazı emirler devlet meselelerine müdahil olmaya başlamışlardır. Durumun farkına varan Sencer matemini bir kenara bırakarak bu mesele ile ilgilenmiş hatta emirlerin bazılarını öldürtmüştür. İçinde bulunulan karmaşık durumda Gür seferinin kaynaklarca göz ardı edilmesinin bir sebebi olabilir (Kazvinî, *Târîh-i Güzîde*, s. 359).

¹⁴ Herat, Afganistan'ın batısında kalan önemli tarihi bir şehirdir. Hz. Osman zamanında Horasan'ın fethiyle beraber İslâm toprakları arasında sulh yoluyla katılan şehir bir ara elden çıkmış olsa da Emevîler zamanında 661 yılında yeniden İslâm topraklarına dâhil edilmiştir. Şehir Abbâsîler Devleti'nin kurulmasıyla yaşanan karışıklıklar esnasında Arap kabileleri arasındaki mücadelelere tanıklık etmiştir. Tâhîrîler ve Saffârîlerin hâkimiyetinin ardından 909 yılında Sâmânîlerin eline geçen ve 994 yılı itibarıyla Gaznelilerin idaresine giren Herat, uzun bir dönem Selçuklu-Gazneli mücadelelerine sahne olmuştur (Recep Uslu, "Herat", *DİA*, XVII, s. 215-216).

¹⁵ Maveraünnehir'de yaşanan düzensizlik sebebiyle Mahmud Han, Karluklar ve Hitaylar'ı itaate almak için onlarla mücadele etmiştir (531/1137). Taraflar arasındaki mücadele de Mahmud Han mağlup olunca Sultan Sencer'den yardım istemiştir. Selçuklu ordusu Maveraünnehir'e girince Karluklular, Hitaylara sığınmışlardır. Bunun üzerine Gur-Han, Sencer'e mektup göndererek Karlukları affetmesini talep etmiş ancak menfi yanıt almıştır. Üstelik Sencer, Hitayları Müslüman olmaya davet etmiştir. Taraflar Katvan denilen yerde 5 Safer 536/ 9 Eylül 1141 tarihinde savaşmıştır. Selçuklu ordusu zor durumda kalınca Sîstan meliki Tacüddin Ebu'l-Fazl 'Ey Hüdâvend, durma ve bekleme yeri ve zamanı değildir. Bu savaş meydanından çıkmamız için gayret gerekir.' demiştir. Bunun üzerine Sultan düşman tarafına doğru bir çıkarma yaparak kaçış yolu açmış ve canını kurtarabilmiştir. Sultan savaş meydanından kaçınca onun yerine ordunun merkezine Sîstan meliki geçmiştir. Hatta onun savaşçılığı karşısında rakipleri oldukça şaşırmıştır. Tüm çabalara rağmen nihayetinde Selçuklu ordusu mağlup olmuş ve Sencer'in eşi, Emîr Kamac ve Sîstan Meliki esir düşmüştür. 535/1140 senesinde Sencer, Karahitay ordusu ile savaşmış mağlup olunca Maveraünnehir İslam toprağı olmaktan çıkmıştır. Ferideddin-i Kâtib bu hususta şu rubaiyi yazmıştır: 'Ey Şah, dünya senin kılıcınla hizaya geldi; senin kılıcın kırk yıldır düşmandan öğ aldı. /Eğer sana kötü bir göz gelmişse, o kaderendir; tek bir halde kalan sadece Tanrı'dır.' (Muhammed el-Hüseynî el-Yezdî, *el-Urâza'fî'l-Hikâyeti's-Selçûkiyye*, çev. Mehmet Çalışkan, Selçukluların Hikâyesi, İstanbul 2020, s. 106; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmî'u't-Tevârîh*, s. 118-119; Muhammed b. Hâvendşâh b. MahmûdMîrhând, *Ravzatü's-safâ fî sîreti'l-enbiya' ve'l-mülûkve'l-hülefa*, çev. Erkan Göksu, *Ravzatü's-Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Ankara 2015, s. 185-186; Kazvinî, *Târîh-i Güzîde*, s. 360; Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 331. Ergin Ayan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı*, s. 9).

¹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, IX, çev. Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsay, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özyayın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, İstanbul 2016, s. 210; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 353; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Ankara 2014, s. 280.

¹⁷ er-Ravendî, *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr*, I, s. 165; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 357-359.

¹⁸ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 359.

Öte yandan Herat, Selçuklu-Gürlü mücadeleleriyle sık sık el değiştirmiştir. Bununla beraber 571/1175'de tam anlamıyla Gürluların hâkimiyetine geçmiştir.¹⁹ Gürlular burada adil bir yönetim sağlamışlardır. Ayrıca şehir, bu dönemde ilim ve kültür merkezi statüsünü korumuştur. İsfizârî, Gürluların Herat'ı idare ettikleri yıllarda burada birçok medrese kurulduğunu söylemektedir.²⁰

2. Selçuklulara Tabi Olan Gürlular ve Gazneliler Arasındaki Mücadeleler

Seyfeddin Surî (541-544/1146-1149) iktidara geldikten sonra, ülkeyi kardeşleri arasında paylaştırmıştır.²¹ Bu paylaşım kardeşler arasındaki hoşnutsuzluğun sebep olduğu düşünülmektedir. Nitekim kardeşlerden Kutbüddin Muhammed, bunun sonucunda Behram Şah'ın yanına gitmiştir. Onun şehir ahalisi ile yakın ilişkiler kurması Gazne tahtında gözünün olduğuna dair dedikoduların çıkmasına sebep olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan Behram Şah onu zehirletmiştir. Sonuç olarak Gazneliler ile Gürlular arasındaki nefret ve düşmanlık bu katletme vakası üzerine ortaya çıkmıştır.²² Behram Şah'ın bu tavrı, Kutbüddin Muhammed'i ciddi bir rakip olarak kabul ettiğini göstermektedir. Öte yandan Kutbüddin'in Gazne tahtını ele geçirmek gibi bir niyetinin olup olmadığı ise kesin değildir.

Gür lideri Seyfeddin Surî, kardeşinin öldürüldüğü haberini alınca büyük bir ordu toplamış ve Gazne üzerine harekete geçmiştir. Bunu haber alan Behram Şah Kurramân'a²³ kaçmıştır. Gürlular, onun ayrılmasından sonra rahatlıkla Gazne şehrini ele geçirmişlerdir. Bu olay üzerine Seyfeddin Surî "Sultan" unvanını almıştır. Böylece ilk defa bir Gür liderinin söz konusu unvanı kullanması ile Gürlular tarafından Gazne'nin ele geçirilişinin önemi de ortaya çıkmıştır.²⁴ Seyfeddin bir müddet sonra Gür'un idaresini kardeşi Bahâeddin Sâm'a bırakarak Gazne'de kalmıştır.

Akabinde Gazne halkı gizlice Behram Şah'a mektuplar göndererek onu çağırılmışlardır. Aldığı çağrı üzerine Behram Şah harekete geçmiş ve 1 Muharrem 544-11 Mayıs 1149 tarihinde Kâbil civarındaki Tuğatekin'de yapılan savaşta Gürlular mağlup olmuştur.²⁵ Seyfeddin Surî, veziri Muceddin Musevî ve yakın adamları ile kaçmaya çalıştıysa da kısa süre sonra yakalanmışlar, nihayetinde 9 Muharrem 544/ 19 Mayıs 1149 tarihinde Gazne'de bir öküze bindirilerek teşhir edildikten sonra asılarak öldürülmüşlerdir.²⁶

Behram Şah, Seyfeddin Surî'ye karşı kazandığı başarıdan sonra Büyük Selçuklu Devleti hükümdarı Sencer'in komutanlarından Kamac'a bir fetihname göndermiştir.²⁷ Burada aktarılanlara göre Surî çeşitli vaatlerle ordusuna Oğuzlar ve Gazne ahalisinin aşağı tabakasından insanları devşirmeyi başarmıştır. Bu vesikada; Gürluların hadlerini aştığını, Gazne'yi ele geçirdikten sonra Seyfeddin Surî'nin cihan hâkimiyeti iddiasında bulunacak kadar kibre kapıldığını, Lahor'da yaptığı savaş hazırlıkları ve Gazne'ye ilerleyişi yer almaktadır.

¹⁹ Uslu, "Herat", 216.

²⁰ Muhammed b. Abdullah Herevî Muinüddîn-i el-İsfizârî, *Ravzâtü'l-Cennât fi Evsâf-ı Medineti'l-Herât*, II, tsh. M.K. İmam, Tahran 1339, s. 24. Hatta Müstevfi, Hera

t'ın en yüksek ihtişamına ulaşmasının XII. yüzyılda Gür hâkimiyeti esnasında olduğunu ve o sırada Herat'ın çarşılarında 12.000 dükkân, 6000 hamam ve 659 medrese olup nüfusun 444.000 olduğunu ifade etmektedir. Verilen sayılar ne kadar abartılı da olsa Gürlular döneminde şehrin geliştiğini, mamur hale geldiğini göstermesi bakımından önemlidir (Hamdullah el-Müstevfi-yiKazvîni, *Nüzheti'l-kulûb*, ed. Guy le Strange, Fuat Sezgin, London 1915, s. 152; Le Strange, Guy, *Doğu Hilafetinin Memleketleri Mezopotamya, İran ve Orta Asya, İslam Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar*, çev. Adnan Eskikurt – Cengiz Tomar, İstanbul 2015, s. 496; Mustafa Şahin, *Orta Çağda Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*, Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat 2013, s.114).

²¹ Hasan Pirneya- Abbâs İkbâl Âştıyânî, *Târîh-i Kâmil-i İran*, haz. Said Kani, Tahran 1382, s. 691; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 360.

²² Bir rivayete göre Kutbüddin cömert bir melik olduğu için Gazne'ye gittiğinde kısa sürede halkın sevgisini kazanmıştı. Ona duyulan bu sevgiyi çekemeyen bazı kimseler Behram Şah'a Kutbüddin'in onun yerinde gözü olduğunu söylemişlerdi. Bundan dolayı halka paralar dağıttığını ve isyan esnasında kendisine taraftar elde etmeye çalıştığını anlatmışlardı. Gazne Sultanı Behram Şah da bu söylentilere inanmıştı (İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, IX, 198-199; Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd Mîrhând, *Ravzatü's-safâ fi sîreti'l-enbiya' ve'l-mülûkve'l-hülefa*, II, tsh. Abbâs Zeryab, Tahran 1375, s. 785; Bosworth, C. Edmund, *The Later Ghaznavids: Splendourand Decasy: The Dynasty in Afghanistanand Northern India: 1040-1186*, Edinburgh 1977, s. 113; Yusuf Abbâs Hashmi, *Successors of Mahmud of Ghazna: In Political, Culturaland Administrative Perspective*, Pakistan 1988, s. 150; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 361; Merçil, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 2007, s. 89).

²³ Kurramân ya da Kurram adıyla bilinen bu yer, bugün Pakistan'ın kuzeybatı sınır bölgesinde yer almaktadır (Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 89).

²⁴ Pirneya - Âştıyânî, *Târîh-i Kâmil-i İran*, s. 691; Bosworth, *The Later Ghaznavids*, s. 114; Hashmi, *Successors of Mahmud of Ghazna*, s. 151; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 362; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 89-90.

²⁵ Muhammed Abdulghafur, *The Gorids-History, cultureand administration, 543-612/1148-1215-16*, Doktora Tezi, Hamburg Üniversitesi, Hamburg 1960, s. 20; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 365; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 89-90.

²⁶ İbnü'l-Esir'de Seyyid el-Mâhiyânî ile birlikte idam edildiği belirtilmektedir. Ayrıca İbnü'l-Esir, Alâeddin Hüseyin ve Seyfeddin Surî dönemlerini anlatırken bir kronoloji hatası yapmıştır. Önce Alâeddin Hüseyin'in Sencer'e esir düşmesini anlatıp sonrasında Seyfeddin Surî'nin Gazne halkının ihanetiyle Behram Şah'a teslim edilmesi olayını anlatmıştır (*el-Kâmil fi't-târîh*, IX, 199). Müstevfi, *Târîh-i Güzîdes*. 322; Pirneya - Âştıyânî, *Târîh-i Kâmil-i İran*, s. 691; Bosworth, *The Later Ghaznavids*, s. 114; Hashmi, *Successors of Mahmud of Ghazna*, s. 151; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 362; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 89-90; Ayan, Ergin, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyani*, İstanbul 2013, s. 99.

²⁷ Tabi olduğu hükümdara doğrudan ferman gönderemeyeceği için Kamac'a ferman gönderilmiştir.

Ancak Mehmet Altay Köymen'in dikkat çektiği gibi kendisini şehre ahalinin davet ettiğini aktarmamaktadır²⁸. Öte yandan Seyfeddin Suri'nin öldürüldüğü haberi çok geçmeden Gür merkezine ulaşmıştır.²⁹ Bahâeddin Sâm (544/1149), ağabeyinin akıbetini öğrendikten sonra ülkenin idaresini Alâeddin Hüseyin'e bırakarak intikam için Gazne'ye yola çıkmış ancak oraya ulaşmadan yolda iki kardeşinin acısına dayanamayarak ölmüştür.³⁰ Böylece kardeşlerinin intikamını almak Alâeddin Hüseyin (544-556/1149-1161)'e kalmıştır. Seyfeddin Suri, Bahâeddin Sâm'a Gür'un idaresini devredince Alâeddin Hüseyin'de Herat'a gitmişti.³¹ Ağabeyinin ölüm haberini aldığı anda ise Gazne başkedisine şu rubaiyi göndermişti:

“Cihân memleketlerinin âzâsıdır bedenim/Kendi düşmanımı arayan ve ordu kıranım
Eğer Gaznîn'i kökünden sökmezsem/Ben Hüseyin bin Hüseyin-i Hasan değilim.”³²

Yeni Gür lideri Alâeddin hazırlıklarını tamamlayıp kardeşlerinin intikamını almak için Gazne üzerine harekete geçmiştir. Gûrluların geldiğini haber alan Behram Şah da ona karşı büyük bir ordu toplamış ve Teginâbâd³³ bölgesine kadar ilerlemiştir. Savaş başlamadan önce Gazne hükümdarı, Alâeddin'e sulh teklif etmiştir. Gûrlu hükümdarına gönderilen elçiler ona babasının mülküne dönüp rahatça oturmasını aksi takdirde Gazne ordusunun fillerine karşı koyamayacağını iletilmişlerdir. Alâeddin Hüseyin, Behram Şah'ın elçilerine “*Senin fillerin varsa benim de Harmil isimli iki pehlivanım var. Sen kardeşlerimi öldürmekle büyük hata ettin oysa ben senin aileden kimseyi öldürmedim*” diye cevap vermiştir.³⁴ Behram Şah'ın elçi göndermesi ve barış taraftarı olması dikkat çekicidir. Bu durum, savaşı kaybetme ihtimalini de göz ardı etmediğini göstermektedir.

Gûrlular, Kârveh³⁵ dedikleri bir savaş metodunu kullanarak kalkanları ve Harmillerin de gösterdiği kahramanlık sayesinde Gaznelilerin fillerine karşı kendilerini koruyabilmişlerdir. Onların yaptıkları şiddetli saldırılar sırasında Behram Şah'ın Devlet Şah isimli oğlunun öldürülmesi Gazneli ordusunun kontrolünü kaybetmesine sebep olmuş ve Behram Şah geri çekilmek zorunda kalmıştır. Alâeddin Hüseyin'in Gaznelileri takip etmesiyle ikinci kez Teginâbâd civarında yapılan savaşta Behram Şah yine mağlup olmuştur. Öte yandan tam bir netice Gazne önünde yapılan üçüncü savaşta Behram Şah'ın bir kere daha mağlup edilmesiyle alınmıştır. Behram Şah için Hindistan'a kaçmaktan başka bir yol kalmamıştır.³⁶

Savaşın galibi Alâeddin Hüseyin ise Gazne'yi ele geçirdikten sonra halkı kılıçtan geçirip şehri yedi gün yedi gece yakarak kardeşlerinin intikamını almıştır.³⁷ Gazne'yi yakmasından dolayı da ona “dünyayı yakan” anlamındaki “*Cihansûz*” lakabı verilmiştir.³⁸ Alâeddin Gaznelilere karşı kazandığı başarılarla çok büyük anlam

²⁸ Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 364-365.

²⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, IX, s. 199; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 369; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 90; Sıddıqui, “Gurlular”, s. 208.

³⁰ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, s. 338. Nişabûrî, Ravendî ve Fasihî bir rubaiyi referans alarak Bahâüddin Sâm'ın menenjit (sersam) hastalığından öldüğünü ifade etmektedirler. Târîh-i Firişte'de ise Sultan Bahâüddin'in çiçek hastalığından öldüğü bilgisini vermektedir (Vural Öntürk, *Gurlular Devleti'nin Siyasî Tarihi*, Doktora Tezi, Van Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2020, s. 75).

³¹ Kâdî Beyzâvî, *Nizâmü't-tevârih*, nşr. ve çev. Haşim Karakoç, *Kâdî Beyzâvî ve Nizâmü't-Tevârih'inin Edisyon Kritiği ve Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 1998, s. 111; Hamdullah Müstevfî-yi Kazvîni, *Târîh-i Güzide*, çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2018, s. 322; Carl Brockelmann, *İslâm Uluşları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Ankara 2018, s. 200. Bir rivayete göre, o esnada Behram Şah ölmüştür. Ancak bu yanlış bir bilgi olup Alâeddin'in savaştığı Gür hükümdarı Behram Şah'tır. İbnü'l-Esir'de Hüsrev Şah ile savaştığı yazmaktadır (*el-Kâmil fi't-târîh*, IX, 219).

³² Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârih*, s. 120.

³³ Teginâbâd, bugünkü Kandeher bölgesidir (Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 90).

³⁴ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 341-342; İng. çev. I, 350-351; Bosworth, *The Later Ghaznavids*, s. 116; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 369-371; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 90. Alâeddin savaş esnasında yaralandığı takdirde bu durumun anlaşılması ve askerlerinin savaşı bırakmaması için önceden tedbirler alarak elbiselerinin ve silahlarının üstüne koyu kırmızı bir pelerin giymiştir. Alâeddin savaşta olabilecek her ihtimali düşünerek ve ordunun düzeninin bozulmamasını sağlamak için böyle bir şey düşünmüştür.

³⁵ Bu usul, piyade askerler tarafından savaşlarda kullanılırdı. Sığır derisini pamukla doldururlar, üstüne de bir kumaş geçirirlerdi. Yayalar bu örtüyü önlerinde tutarlardı ve baştan aşağı kendilerini oklardan korurlardı. Bu yayalar yan yana geldiğinde ise okların tesir etmediği bir duvar oluşturmuş olurlardı (Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, s. 342-343; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 371).

³⁶ Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 343; İng. çev. s. 352-353; Abdulghafur, *The Gorids*, s. 25; Bosworth, *The Later Ghaznavids*, s. 116; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 371; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 90. Behram Şah ve Alâeddin Hüseyin arasındaki savaşa *Şair Tezkireleri*'nde de değinilir. Behram Şah, savaş meydanından kaçarken yoksul bir köylüye sığınmıştır. Köylü Gazne sultanına “*Sen de bu kadar kahramanlık, büyük bir ordu ve filler olduğu halde nasıl oldu da kötü huylu Gûrlulara yenildin?*” diye sorunca Behram Şah “*Ne yazık ki talih yüz çevirdi.*” diyerek cevap vermiştir (Devletşâh, *Tezkiretü 'ş-şu'arâ'*, çev. Necati Lugal, *Şair Tezkireleri*, İstanbul 2011, s. 125-126).

³⁷ Nizâmî-yi Arûzî, *Çehâr Makale*, s. 44-45; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, İng. çev. I, 353; Bosworth, *The Later Ghaznavids*, s. 117; Hashmi, *Successors of Mahmud of Ghazna*, s. 152.

³⁸ Savaş, Gazne'de ciddi bir tahribata sebep olmuş, rivayetlere göre yangınlardan dolayı çıkan dumanlar sebebiyle Gazne'de gündüzler gece, geceler ise gündüz gibi olmuştur. Öfkesi geçmeyen Alâeddin, Gazne hükümdarlarının kemiklerini mezarlarından çıkartıp yaktırmıştır. Bir rivayete göre sadece Gazneli Mahmud'un başka bir rivayete göre ise Gazneli Mahmud ve Mes'ûd'un mezarına dokunmamıştır. Gösterdiği bütün şiddete rağmen Gazne'yi ele geçişinin sekizinci gününde genel af ilan etmiştir. Diğer taraftan kardeşleri Kutbüddin Muhammed ve Seyfeddin Suri'nin cenazelerini de yanına alarak Gür'a dönerken beraberinde götürdüğü seyidlerin sırtına çuvalarla Gazne toprağı yükletmiştir. Onlar bu yüklerle Firuzküh'a getirilip burada öldürülmüşlerdir. Seyidlerin kanları ve Gazne toprağı karıştırılarak Firuzküh'ta

yüklemiştir. Nitekim Gazne seferinden sonra kendisi için şiirler yazdırtıp bunları besteleterek okutturmuştur. Alâeddin Hüseyin 547/1152'de Selçuklularla savaşıp esir düşünce Behram Şah Gazne'yi yeniden ele geçirmiştir. Mamafih o da çok yaşamamış ve 552/1157 yılında ölmüştür.³⁹

3. Tabilik-Metbûluk Kapsamında Üç Devletin Birbirine Karşı Durumu

Selçuklu Devletine tabi konumdaki iki devletin kendi aralarındaki mücadelelerine yukarıda değindik. Sencer'in Gazneli-Gûrlu ilişkilerine müdahil olmaması dikkat çekicidir. Her şeye rağmen Sencer akrabalık ilişkilerinden dolayı Gazneli Behram Şah'ı somut olmasa da politik anlamda destekleyen bir yol izlemiştir. Sultanın söz konusu tavrının diğer bir sebebi de Behram Şah'ın kendisine karşı daha samimi bir bağlılık göstermesidir. Nitekim Behram Şah Gûrlular'a karşı kazandığı savaştan sonra bir fetihname ile Sencer'i haberdar edip Gûr hükümdarı Seyfeddin Surî'nin kellesini Sultan Sencer'e göndermiştir. Fahreddin Halid-i Herevî bu konuda şöyle bir beyit nakletmiştir:

“Senin huzuruna nifak getiren kimseler, bütün ömürlerince başlarını eğdiler.

Senin başından uzakta, Sâm oğlu Sâm öldü; şimdi Surî'nin başını Irak'a getirdiler”⁴⁰

Behram Şah'ın aksine Gûr hâkimi Seyfeddin Surî, Gazne'yi ele geçirdikten sonra Sultan Sencer'in adını hutbeden kaldırmıştır. Bu ise bağımsızlığını ilan ve Selçuklulara karşı açık bir isyan anlamına gelmektedir. Behram Şah ise tahtını geri alır almaz hutbede Sultan Sencer'in adı yeniden zikredilmeye başlanmış hatta hutbenin tekrardan Sencer'in adına okunmasıyla ilgili bir merasim tertip ettirerek hazinesinden altınlar saçtırmıştır.⁴¹

Gûr'un yeni hâkimi Alâeddin Hüseyin de tıpkı ağabeyi Seyfeddin Surî gibi Gazne'yi ele geçirdikten sonra Sencer'e karşı isyankâr tavırlar sergilemiştir. Bununla beraber Sencer'den çekindiği için Gazne'de tam bir kontrol sağlayamamıştır. Ancak yine de elde ettiği başarı bağımsız davranışlar sergilemesine sebep olmuştur. Göndermesi gereken vergiyi ödememiş ve “sultan” unvanını kullanmaya başlamıştır. Hatta başının üzerinde Selçuklu sultanları gibi çetir taşıtmıştır.⁴² Ayrıca Gûr hükümdarlarının tabilik gereği yılda bir defa Sultan Sencer'i hediyelerle ziyaret etmeleri geleneğini de kaldırmıştır.⁴³ Bütün bunların karşısında Sencer'in Gûrlular üzerine harekete geçmesi de kaçınılmaz olmuştur.

4. Sencer'in Gûrlular Üzerine Seferi

Gûrlu-Gazneli ilişkilerinin en çok gerginleştiği dönemde iki tarafında yüksek hâkimi konumunda olan Sencer sessizliğini koruyarak tepki vermemiştir. Behram Şah'ın Kutbüddin Muhammed ve Seyfeddin Surî'yi öldürmesine, Alâeddin Hüseyin'in Gazne şehrini yedi gün yedi gece yakmasına müdahale etmemiştir. Ancak Alâeddin'in isyankâr tavırları üzerine ordusuyla birlikte harekete geçmek durumunda kalmıştır. Sultan, Herat ve Gûr taraflarına yürümeye karar verdiği zaman Sistan Meliki Taceddin Ebü'l-Fazl Nasr'a elçi olarak Selçuklu komutanlarından Alp İnanç'ı yollayıp elinden geldiğince büyük bir orduyla yardıma gelmesini istemiştir.⁴⁴ Öte yandan Sultan savaş hazırlıkları yaparken ona karşı bir başka isyan da dönemin önemli emirlerinden biri olan Ali Çetirî'den gelmiştir. Bu zat Alâeddin Hüseyin ile birlikte hareket etmiştir.⁴⁵

kuleler yaptırılmıştır (İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, IX, 220; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 344; İng. çev. I, 355-356; Bosworth, *The Later Ghaznavids*, s. 118; Hashmi, *Successors of Mahmud of Ghazna*, s. 153; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 373).

³⁹Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, İng. çev. s. 354-355; Mîrhând, *Ravzatü's-safâ*, I, 786; Pirneya - Âştıyânî, *Târîh-i Kâmil-i İnan*, s. 692; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 372; Erdoğan Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, Ankara 2012, s. 128; İqtidar Husain Sıddıqî, “Alâeddin Cihansûz”, *DİA*, VII, 544; Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 90; Abdulghafur, *The Gorids*, s. 26; Nizami, K. A., “The Ghurids”, *History of civilizations of Central Asia: The Age of achievement: A.D. 750 to the end of the fifteenth century the historical, social and economic setting*, IV, ed. Asimov, M. S.-Bosworth, C. E., Paris 1998, s. 181.

⁴⁰Er-Ravendî, *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr*, I, s. 171; Nişâbüri, *Selçuknâme*, s. 116; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârîh*, s. 119; Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*, s. 360-361; Bosworth, *The Later Ghaznavids*, s. 115;

Muhammed Şebânkârî, *Mecmû'ül-Ensâb*, Selçuklular ile ilgili kısımların çev. Ahmad Hesamipour Khelejanî, “Selçuklular Kısmı”, *Tarih Okulu*, IV (2009), s. 151; Ahu Deniz, *Habîbü's-Siyer Adlı Eserin Selçuklularla İlgili Kısmının Çeviri ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016, s. 189.

⁴¹Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 368.

⁴²Çetir taşıtmak hükümdarlık alametlerindedir. Alâeddin, çetir taşıtmaya başlayarak bağımsız bir hükümdar olduğunu ortaya koymak istemiştir (İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-târîh*, IX, 221; Bosworth, C. Edmund, “Ghurids”, *Encyclopaedia Iranica*, X (2001), s. 588; Erdoğan Merçil, *Selçukluların Hükümdarlık Alametleri*, Ankara 2007, s. 104).

⁴³Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 375; Abdullah Bayındır, “Sultan Sencer (Sancar) Dönemi (1119-1157) Selçukluların Taht Mücadeleleri”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XVI/1 (2017), s. 123.

⁴⁴Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s.356-358; ayn. mlf, “Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar, I. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Devrine Ait Münşeat Mecmuaları”, *DTCFD*, VII/4 (1951), s. 564.

⁴⁵Muhammed el-Hüseynî el-Yezdî, *el-Urâzafî'l-Hikâyeti's Selcûkiyye*, s. 107.

Hazırlıkları tamamlayan Sencer harekete geçerek asilerin üzerine yürümüştür. Selçuklu ordusu 19 Rabiulevvel 547/24 Haziran 1152 tarihinde Herat ile Firuzkûh arasındaki Nâb denilen yerde Gûrlularla karşı karşıya gelmiştir.⁴⁶ Savaş öncesinde Alâeddin Hüseyin kendi ordusunun arka tarafındaki arazinin sular altında bırakılmasını emretmiş ve kaçacak olanların bu bataklıkta boğularak öleceklerini söylemiştir. Zira ordusunda Selçuklu Sultanı Sencer'e karşı savaşmaktan kaçınacak askerlerin olduğunu bilmesi bu önemi almasında etkili olmuştur. Fakat tüm tedbirlerine rağmen Oğuz, Türk ve Halaçlardan oluşan yaklaşık 6000 kişilik bir grubun Gûr saflarından kaçarak Sencer'in tarafına geçmesine engel olamamıştır. Durumdan istifade etmek isteyen Sultan zayıflayan Gûr ordusunun üzerine şiddetli bir saldırıda bulunmuş ve neticede yenilen Gûr ordusundan 30.000 kişi öldürülmüştür. Selçuklu birlikleri çok miktarda ganimet ve silah elde etmiştir. Kazanılan başarı Selçuklu Sultanı için çok önemlidir. Nitekim Katvan mağlubiyetinden sonra sarsılan itibarını yeniden tesis edebilmiştir.⁴⁷

Sultan savaş sırasında ele geçirdiği eski Herat valisi Ali Çetrî'yi derhal öldürtürken Alâeddin'i de esir etmiştir.⁴⁸ Gûr hâkimi Sencer'in yanına götürüldüğünde bir isteğinin olduğunu bildirip Sencer'i esir etmesi halinde altın zincirlere vurmayı planladığını, kendisine de aynı muamelede bulunulmasını istediğini söylemiştir. Sultan, bunu kabul etmiş ve Alâeddin'in ayağına altın zincirler taktırtıp deveye bindirtmiştir.⁴⁹

Öte yandan taraflar arasındaki tüm olumsuz ilişkilere, düşmanlığa ve yaşanan savaşa rağmen Alâeddin esir kaldığı süre içinde kendisini Sultan Sencer'e sevdirmeyi başarmıştır. Bu durumda Alâeddin'in şiiere meraklı biri olmasının da etkisi olmuştur. Esir Gûr hükümdarı çağdaşları nezdinde zekâsı ile tanınan bir şahıstı. Doğal olarak Sencer de bu durumdan haberdardı. Esir alınmasından birkaç gün sonra Alâeddin'i huzuruna çağıran Sultan ona mücevherler hediye edince Alâeddin, Sencer'e şu rubâîyi yazıp arz etmiştir:

*“Her ne kadar kesin olarak öldürülecek biri olsam da
Şâh beni yakaladı, fakat öldürmedi, düşman saffında olsam da
Sonra ona inciyle tepsi sundum,
Benim bağışladıklarım için, o da beni bağışladı; öyleyken böyle yaptı.”⁵⁰*

Nitekim tüm bu vasıflarından ötürü Alâeddin Hüseyin kısa sürede esirlikten Sultan Sencer'in yanından ayırmadığı nedimi statüsüne yükselmiştir. Aralarındaki muhabbetin giderek artmasıyla içkili bir davet sırasında Alâeddin Hüseyin, Sultan'ın ayağının altındaki beni görünce öpmüş ve bu konuda iki beyit söylemiştir:

*“Ey Sultan Sencer, senin sarayının kapısının tozu benim tacımdır.
Senin bendelik halkan benim ziyetindir;
Tabanının ben'ine bûse kondurduğum zaman,
İkbal de benim başımın üzerine bûse kondurur.”⁵¹*

Bir süre sonra Sencer bundan çok memnun kalmış ve onu ülkesine geri göndermeye karar vermiştir. Öte yandan savaşlarda üstün gelse bile rakibine karşı merhametli ve affedici bir hükümdar olan Sencer, Büyük Selçuklu tahtını elinden aldığı yeğeni Mahmud'a batı topraklarının idaresini bırakmıştı. Bununla beraber üç isyan girişiminde bulunan Harîzmşah Atsız'ı da affetmişti. Bu sebepten Alâeddin'i affetmesi de yine onun kişilik özelliği ile ilgilidir.⁵² Ayrıca Cûzcânî'nin verdiği bilgiye göre, Sultan Sencer, Oğuzlar üzerine harekete geçeceğinden kendi hazinelerini ve mal varlığını da Alâeddin'e bırakmıştır. Eğer ki Oğuzlara yenilirse ülkesinin

⁴⁶Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârih*, s. 121. Cûzcânî, savaşın Herat ile Firuzkûh arasındaki Nâb'da cereyan ettiğini söylerken Fasîhî savaşın Herat yakınındaki Avbe'de cereyan ettiğini bildirmektedir. Bazı kaynaklarda ise Ovbe şeklinde geçmektedir. Nizâmî-yi Arûzî, *Çehâr Makale*, s. 110; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, İng. çev. I, s. 358; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, IX, 219; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 376-377; Pirneya-Âştıyânî, *Târîh-i Kâmil-i İran*, s. 693; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 280; Merçil, *Büyük Selçuklu Devleti*, s. 129; Abdullah Bayındır, “Sultan Sencer Dönemi (1119-1157) Selçuklularda Taht Mücadeleleri”, s. 123.

⁴⁷İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, IX, 219; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, İng. çev. I, 359; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 378-379; Abdulghafur, *The Gorids*, s. 31; Ayan, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı*, s. 16.

⁴⁸Zahîru'd-dîn Nişâbüri, *Selçuknâme*, s. 116-117; Ravendî, *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr*, I, 172; Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, *Câmi'ü't-Tevârih*, s. 120; Şebânkâreî, *Mecmâü'l-Ensâb*, s. 152; Mîrhând, *Ravzatü's-safâ*, II, 786; Hamdullah Müstevfî-yi Kazvîni, *Târîh-i Güzide*, s. 361; Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır, İstanbul 2017, s. 74-75; Ahu Deniz, *Habîbü's-Siyer Adlı Eserin Selçuklularla İlgili Kısmının Çeviri ve Değerlendirilmesi*, s. 189-190; Abdulghafur, *The Gorids*, s. 31; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 280; Merçil, *Selçuklularda Hükümdarlık Alâmetleri*, s. 106.

⁴⁹İbnü'l-Esîr gümüş zincirler olduğunu söylemiştir. Ayrıca bu olaydan sonra Alâeddin'in serbest bırakıldığını söyleyerek yanlış bir bilgi vermiştir. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, IX, 220; Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, İng. çev. I, 360; Münecceimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Câmiü'd-Düvel*, haz. Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi*, I, İstanbul 2017, s. 146; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s.380; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 281.

⁵⁰Mîrhând, *Ravzatü's-safâ*, s. 188.

⁵¹Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, I, 360-361; Pirneya - Âştıyânî, *Târîh-i Kâmil-i İran*, s. 693; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s. 381-382; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 280.

⁵²Aydın Usta, *Selçuklu Sultanları*, İstanbul 2019, s. 83.

ve mallarının onların eline geçmesinden Alâeddin'e kalmasını istemiştir. Bu rivayet Gûrluların sarayında yetmiş bir tarihçi tarafından verildiği ayrıca devletlerarası ilişkilere ve akla uygun olmadığı için doğru görünmemektedir. Mehmet Altay Köymen, Gûrluların, Selçukluların topraklarında mirasçı olarak kendilerini gördüklerini ve buna zemin hazırlamak için böyle bir iddiada bulduklarını söylemektedir.⁵³

SONUÇ

Selçuklu-Gûrlu siyasi münasebetlerine dair kaynaklarda ilk bilgiler Sencer dönemine aittir. Bu sırada Gûrluların başında da Melik İzzeddin Hüseyin vardır. Taraflar arasında Selçukluların üstünlüğü ile başlayan ilişkiler daha çok dostane seyretmiştir. Öte yandan ilk husumet sayılabilecek 515/1121 yılındaki Gûrlu İsyanına her ne kadar tek bir kaynakta rastlanıyor olsa da taraflar arasındaki ilişkilere ışık tutması bakımından kıymetlidir. Taraflar arasındaki ilişki, Katvan mağlubiyetini fırsat bilen Gûrlular tarafından bozulmuş ve Selçuklular Herat'ı kaybetmişlerdir. 542/1147 yılında karşı hamle yapmak istediği görülen Sencer'in, Gûrlulara caydırıcı bir müdahalesi olmamıştır.

Selçuklu-Gûrlu ilişkilerinin tam manasıyla anlaşılabilmesi için Selçuklu-Gazneli; Gûrlu-Gazneli ilişkilerinin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Sencer metbû konumda olduğu iki devletin birbirleriyle olan mücadelelerine karışmamış hatta tarafların tüm aşırılıklarına dahi sessiz kalmıştır. Tabii konumdaki iki devletin Sencer'e bağlılıkları da farklılık göstermiştir. Behram Şah, Sencer'e daha bağlı bir tutum takınırken Gûrlu hükümdarları Seyfeddin Surî ve Alâeddin Hüseyin daha isyankâr bir tavır göstermişlerdir. Öte yandan Sencer, Alâeddin Hüseyin vergi vermeyi bırakıp bağımsız bir hükümdar gibi "sultan" unvanı kullanmaya ve çetir taşıtmaya başlayınca Gûrlular üzerine harekete geçmiştir. 547/1152 Nâb Savaşı'nda Alâeddin Hüseyin Cihânsûz esir edilmiştir. Ancak onun kısa sürede Sencer ile yakın ilişkiler kurması ülkesine geri gönderilmesini sağlamıştır.

Diğer taraftan Sencer, Gazne-Gûr ilişkilerinde doğrudan etkin bir rol oynamamakla beraber, Gûrlular üzerine düzenlediği sefer ile Gazneliler Devleti'nin yıkılış sürecini de yavaşlatmıştır. Selçuklular ile Gazneliler açısından nispeten olumlu sonuçlanan 547/1152 Nâb Savaşı'nda Alâeddin'in esir düşmesi, Gûrluların bölgede ilerleyişinin yavaşlamasına sebep olmuştur.

KAYNAKÇA

ABDULGHAFUR, Muhammed, *The Gorids-History, culture and administration, 543-612/1148-1215-16*, Doktora Tezi, Hamburg Üniversitesi, Hamburg 1960.

AYAN, Ergin, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Oğuz İsyanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.

BAYINDIR, Abdullah, "Sultan Sencer (Sancar) Dönemi (1119-1157) Selçuklularda Taht Mücadeleleri", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XVI/1 (2017), s. 115-128.

BOSWORTH, C. Edmund, "Erken İslâm Dönemi Gur Tarihi", çev. Abdülhalik Bakır- Pınar Koçoğlu, *OTMDÇ*, I, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2008, s. 435-453.

_____, *The Later Ghaznavids: SplendourandDecasy: The Dynasty in Afghanistan and Northern India: 1040-1186*, Edinburgh University Press, Edinburgh 1977.

_____, "Ghurids", *EncyclopædiaIranica*, X (2001), ss.586-590.

BROCKELMANN, Carl, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

CÛZCÂNÎ, Minhâc-ı Siracî, *Tabakât-ı Nâsirî*, I, tsh. Abdulhay Habîbî, Tahran 1363; İng. çev. Major H. G. Raverty, *Tabakat-ı Nasiri: A General History Of The Muhammadan Dynasties Of Asia, Including Hindustan; From A.H. 194 (810 A.D.) to A.H. 658 (1260 A.D.)*, I, New Delhi 1970.

DENİZ, Ahu, *Habîbü's-Siyer Adlı Eserin Selçuklularla İlgili Kısmının Çeviri ve Değerlendirmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2016.

⁵³Cûzcanî, *Tabakât-ı Nâsirî*, İng. çev. I, 361; Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, s.382.

- DEVLETŞÂH, *Tezkiretü's-şu'arâ*, çev. Necati Lugal, *Şair Tezkireleri*, Pinhan Yayınları, İstanbul 2011.
- EL- İSFİZÂRÎ, Muhammed b. Abdullah Herevî Muinüddîn, *Ravzâtü'l-Cennât fî Evsâf-ı Medineti'l-Herât*, II, tsh. M.K. İmam, Danişgah-ı Tahran, Tahran 1339.
- EL-HÜSEYNÎ, *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye*, çev. Necati Lugal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- EL-MÜSTEVFÎ, *Târîh-i Güzîde*, çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- _____, *Nüzhëtü'l-kulûb*, ed. Guy le Strange, Fuat Sezgin, London 1915.
- EL-YEZDÎ, Muhammed el-Hüseynî, *el-Urâza'fî'l-Hikâyeti's Selcûkiyye*, çev. Mehmet Çalışkan, *Selçukluların Hikâyesi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2020.
- ER-RAVENDÎ, *Râhatü's-Sudûr Ve Âyetü's-Sürûr*, I, çev. Ahmet Ateş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1957.
- HASHMÎ, Yusuf Abbâs, *Successors of Mahmud of Ghazna: In Political, Cultural and Administrative Perspective*, South Asian Publishers, Pakistan 1988.
- İBNÜ'L-ESÎR, *El-Kâmil Fi't-Târîh*, IX, çev. Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsay, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yunus Apaydın, Abdullah Köşe, Ocak Yayınları, İstanbul 2016.
- KÂDÎ BEYZÂVÎ, *Nizâmü't-Tevârîh*, nşr. ve çev. Haşim Karakoç, *Kâdî Beyzâvî ve Nizâmu't-Tevârîh'inin Edisyon Kritisî ve Tahlilî*, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 1998.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2017.
- _____, "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar, I. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Devrine Âit Münşeat Mecmuaları", DTCFD, VII/4 (1951), ss.537-648.
- LE STRANGE, Guy, *Doğu Hilafetinin Memleketleri Mezopotamya, İran ve Orta Asya, İslam Fetihlerinden Timur Zamanına Kadar*, çev. Adnan Eskikurt – Cengiz Tomar, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.
- MERÇİL, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- _____, *Selçuklularda Hükümdarlık Alâmetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- _____, *Büyük Selçuklu Devleti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2012.
- MÎRHÂND, Muhammed b. Hâvendşah b. Mahmûd, *Ravzatü's-Safâ Fî Sîreti'l-Enbiya' Ve'l-Mülûkve'l-Hülefa*, II, tsh. Abbâs Zeryab, İnşirat-ı İlmi, Tahran 1375.
- _____, *Ravzatü's-Safâ Fî Sîreti'l-Enbiya' Ve'l-Mülûkve'l-Hülefa*, çev. Erkan Göksu, *Gazneliler-Ravzatu's-Safâ (Mülûk-i Gazneviyye)*, Kronik Kitap, İstanbul 2017.
- _____, *Ravzatü's-Safâ Fî Sîreti'l-Enbiya' Ve'l-Mülûkve'l-Hülefa*, çev. Erkan Göksu, *Ravzatu's-Safâ (Tabaka-i Selçûkiyye)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015.
- MÜNECCİMBAŞI, Ahmed b. Lütfullah, *Câmiu'd-Düvel*, haz. Ali Öngül, *Selçuklular Tarihi*, I, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2017.
- NİŞÂBÜRÎ, Zahîru'd-dîn, *Selçuknâme*, çev. Ayşe Gül Fidan, Kopernik Yayınları, İstanbul 2018.
- NİZAMÎ, K. A., "The Ghurids", *History of Civilizations of Central Asia: The Age of achievement: A.D. 750 To Theend Of The Fifteenth Century The Historical, Socialand Economic Setting*, IV, ed. Asimov, M. S.-Bosworth, C. E., Paris 1998, ss.177-190.
- NİZÂMÎ-YÎ ARÛZÎ, *Çehâr Makale*, çev. Esin Eren Soysal, Demavend Yayınları, İstanbul 2016.
- ÖNTÜRK, Vural, "Gurlular Devleti'nin Siyasî Tarihi", Doktora Tezi, Van Yüzyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2020.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Sencer", *DİA*, XXXVI, ss.507-511.
- ÖZGÜDENLİ, Osman G., *Selçuklular: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157)*, I, Isam Yayınları, İstanbul 2015.
- ÖZKUZUGÜDENLİ, Bülent, *Hasan-ı Yezdi'nin Câmi'u't-Tevârîh-i Hasenî İsimli Eserinin Selçuklular Kısmı*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2014.

PIRNEYA, Hasan – ÂŞTIYÂNÎ, Abbâs İkbâl, *Târîh-i Kâmil-i İnan*, haz. Said Kani, Gülîstan-i Şairan, Tahran 1382.

REŞİDÜ'D-DÎN FAZLULLÂH, *Câmi'ü't-Tevârîh*, çev. Erkan Göksu- H. Hüseyin Güneş, *Câmi'ü't-Tevârîh (Zikr-i Târîh-i Âl-i Selçûk)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 2014.

SARAÇ, Sena, *Gûrlular Devleti'nin Kuruluşu ve Gazneliler Devletiyle Münasebetleri*, Yüksek Lisans Tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

SEVİM, Ali-MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilât ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

SIDDIQUI, İqtidar Husan, "Alâeddin Cihansûz", *DİA*, VII, ss.544-545.

_____, "Gurlular", *DİA*, XIV, ss.207-211.

ŞAHİN, Mustafa, *Orta Çağda Herât Bölgesi (Gaznelilerin Kuruluşundan Timurluların Yıkılışına Kadar) (961-1507)*, Doktora Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat 2013.

ŞEBÂNKÂREÎ, Muhammed, *Mecmâü'l-Ensâb*, çev. Ahmad Hesamipour Khelejânî, "Selçuklular Kısmı", *Tarih Okulu*, IV (2009), ss.137-161.

USLU, Recep, "Herat", *DİA*, XVII, ss.215-216.

USTA, Aydın, *Selçuklu Sultanları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019.

YAZICIZÂDE, Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017.

